

ARMÁDA A ÚNOR

Únorového vítězství v roce 1948, které definitivně rozhodlo o socialistickém vývoji lidové demokratické Československa, dosáhl český a slovenský lid pokojným způsobem, bez ozbrojeného střetnutí s domácí či zahraniční reakcí. Komunistická strana Československa, která se orientovala na pokojné dovršení přechodu k socialismu, prosadila v únorových dnech ústavní a demokratické řešení vládní krize a rekonstrukci vlády podle svých představ a návrhů. Buržoazie, usilující o likvidaci lidové demokracie a o kontrarevoluční zvrát zpět ke kapitalismu, nebyla schopna tomuto řešení čelit a neodvážila se proti němu násilným způsobem vystoupit. Rovněž imperialistické síly v zahraničí, v jejichž politické praxi je vývoz ozbrojené kontrarevoluce jinak běžným prostředkem, neodvážily se proti Československu násilně intervenovat, třebaže měly na jeho vnitřním vývoji eminentní zájem a třebaže Československo na své západní hranici bezprostředně sousedilo s oblastí vlivu imperialistických velmocí, v níž byla i ozbrojená moc imperialismu — s americkou okupační zónou v západním Německu.

Udržení pokojného vývoje k socialismu a ústavní řešení vládní krize, jež představovaly obrovský úspěch Komunistické strany Československa, byly umožněny vedle jiných činitelů i příznivou mezinárodní vojenskopolitickou situací a příznivými výsledky, kterých revoluční síly v Česko-

slovensku dosáhly v branné a bezpečnostní politice, ve výstavbě ozbrojených složek lidové demokratického státního aparátu. Československý lid měl i v ozbrojených silách dostatečnou převahu nad reakcí, která nemohla proti němu legálně použít ozbrojeného násilí a jejíž možnosti rozpoutat občanskou válku, nebo jiným způsobem násilně zasáhnout do vývoje událostí, byly velmi malé.

Zásadní změny státního aparátu, které uskutečnila národní a demokratická revoluce, zbavily buržoazii rozhodujícího vlivu na hlavní ozbrojené složky — československou armádu a bezpečnost. To se projevilo nejen v tom, že podléhaly jako celek mocenským státním orgánům, v nichž měly převahu pokrokové síly. Z velení československých ozbrojených sil a z klíčových funkcí v jejich řadách odešla valná část reakčních stoupenců předmnichovského režimu, namnoze zkompromitovaných v době okupace. Na jejich místa nastupovali noví lidé, kteří se stávali spolehlivou oporou lidové demokracie. Lidový charakter ozbrojených sil dále prohlubovala většina organizačních a politických změn, které se v nich uskutečnily v době národně osvobozeneckého boje, národní a demokratické revoluce a výstavby lidové demokracie.

Výstavba československé armády v letech 1945–1948 byla značně složitý problém a poválečná situace, která vyžadovala věnovat pozornost především obnově

národního hospodářství, nedovolovala soustředit k ní takové materiální i politické síly a prostředky, jaké by byly zapotřebí. Komunistům a ostatním pokrokovým činitelům se však přes všechny obtíže podařilo prosadit a uvést do života základní principy výstavby lidové armády, stanovené Košickým vládním programem a Budovatelským programem Gottwaldovy vlády.

Zásadní ideje lidové demokracie — skoncovat důsledně se všemi pozůstatky fašismu a se vším, co vedlo k mnichovské katastrofě a okupaci, budovat osvobozené Československo tak, aby zájmy pracujícího lidu měst a venkova měly přednost před kořistnickým zájmem příživnických jednotlivců a skupin, jednoznačná orientace zahraniční politiky na spojenectví a spolupráci se Sovětským svazem — byly i zásadními idejemi nové československé armády. Řídila se jimi její výstavba a v jejích duchu byli vedeni a vychováni její příslušníci. Velký úspěch, který měl ve výstavbě lidové armády prvotný význam, bylo to, že se podařilo pro lidovou demokracii získat většinu příslušníků armády, především masy vojáků základní služby. Určitou slabinou zůstával velitelský sbor, který se skládal ve své většině z důstojníků předmnichovské armády se všemi jejich pozitivními i zápornými rysy. Očista a demokratizace velitelského sboru však odstranila z jeho středu a z klíčových míst v armádě nejen zrádce a kolaboranty a zjevné fašisty, ale i nejzarytější stoupence obnovy předmnichovské buržoazní armády, především vedoucí funkcionáře ministerstva národní obrany londýnské emigrační vlády. Mezi důstojníky se také vytvořilo pevné a poměrně početné jádro uvědomělých a aktivních stoupenců lidové demokracie a československo-sovětského spojení, které představovalo asi jednu třetinu důstojnického sboru. Vliv pokrokových důstojníků byl zvýšen tím, že v jejich rukou byly vedoucí funkce v armádě a že byli častěji zastoupeni přímo na velitelských místech. Komunisté, kteří tvořili asi 25 % důstojníků, měli v armádě významné pozice a ovládali zejména tak důležité složky, jakými byly politicko-osvěťový aparát (osvěťoví důstojníci), obranné a částečně i ofenzivní zpravodajství. V podmínkách, kdy byla nutná nadstraníčnost armády a kdy nebylo možné v jejích řadách budovat veřejné organizace politických stran, komunistická strana našla způsob, jak organizované podchytnout své členy v armádě a politicky pracovat mezi vojáky. Většina důstojníků neměla vyhraněný postoj k politice komunistické strany, reakční protilidové živly v jejích řa-

dách však tvořily jen malou část velitelského sboru.

Přes vážné obtíže v materiálním vybavení armáda prováděla soustavný a poměrně kvalitní výcvik a byla s to splnit bojové úkoly, jaké v dané situaci připadaly v úvahu. Její bojové a politické kvality se od roku 1945 pozitivně projevily v řadě úkolů, při nichž hrála rozhodující úlohu — při obsazování pohraničí, při zajištění hranic, v akcích proti banderovcům atd. Velení armády také mělo zpracován plán zajištění hranic, který se postupně procičoval a zdokonaloval. 15. února, krátce před únorovými událostmi, byla prověřena bojová pohotovost celé armády.

Buržoazie, jejíž pozice a vliv v armádě byly omezeny, uslovala o ovládnutí armády a o změnu jejího lidového charakteru. Národně socialistická strana, jejíž vedení stálo v čele pravicových sil v Národní frontě, přímo označovala armádu za „oporu KSC“ a dožadovala se zásadních změn v její výstavbě a v jejím vedení, především odstranění příslušníků vojenské jednotky v SSSR, neboť hlavní příčinu „nevyhovujících“ poměrů v československé armádě viděla ve „spojení Prahy s Moskvou“. Zvlášť ve druhé polovině roku 1947, kdy se vnitřní situace v Československu neustále zotavovala a kdy pravice v Národní frontě stále častěji spolupracovala s reakcí mimo Národní frontu a zahájila konkrétní politické přípravy k protilidovému, kontrarevolucionárnímu zvratu, stupňovala své útoky proti armádě a zvyšovala politický tlak na její velení. Její úsilí se však setkalo se zcela opačnými výsledky. Neprosadila v armádě zamýšlené změny, ale naopak — některé organizační a kádrové změny právě na podzim 1947 zlepšily situaci v armádě, poněkud rozšířily pozice pokrokových sil v jejím velení a částečně zvýšily i její bojovou pohotovost a bojeschopnost. Zkrachovaly i pokusy reakce rozložit kázeň a morálku armády např. demagogickým požadavkem zkrácení délky prezenční služby. Vliv komunistů v armádě stoupl, zlepšila se i jejich vlastní organizační a politická práce mezi vojáky, nevyhranění důstojníci se poněkud vymaňovali z vlivu buržoazie, nejreaktější stoupenci pravice se dostávali do izolace. Buržoazie zůstala v rozhodující třídě srážce ozbrojená. Hlavní ozbrojená síla v Československu, československá armáda, byla — stejně jako ostatní ozbrojené složky státního aparátu — v rukou a pod kontrolou lidu.

Rovněž v mezinárodním měřítku neměla reakce dostatek možností a prostředků, aby v době únorových událostí násilně za-

sáhla proti československému lidu. Imperialismus byl v Evropě po porážce nacistické Německa a likvidaci nacistické wehrmacht vojensky slabý. Na tom nemohla nic změnit ani přítomnost amerických jednotek v západní Evropě. Americká vojska se stavem necelých 120 000 mužů s obtížemi plnila okupační poslání a většina jejich příslušníků se zabývala administrativními úkoly. Bojových částí měla málo — jednu pěší divizi a jednu policejní divizi o dvou brigádách po třech plucích. Jejich bojeschopnost a mobilnost byla nízká — prakticky téměř vůbec neměla tanky, dělostřelectvo a letectvo — a nevyrovnaly se ani československé armádě. Reakci se také nijak nepodařilo narušit spojenectví se Sovětským svazem, jehož vojska stála ve střední Evropě — ve východních částech Německa a Rakouska; sílu těchto vojsk tehdy odhadovali západní vojenští experti asi na třicet divizí.

Pravice si byla své vojenské slabosti vědoma. Její snahou bylo dosáhnout změn v poměru sil ve státě především politickými prostředky, jimiž by si vynutila zejména rozhodující změny ve vládě. Pokud se na její straně objevily v průběhu vládní krize nebo po ní úvahy o výzvě „k všeobecnému odporu proti komunistům“ či pokusy o násilný zásah do událostí, byla to buď snaha vyvolat násilné střetnutí, které by především dokázalo, že se komunisté nezmocnili vlády legálně a bez odporu, nebo předem beznadějně snahy některých zcela dobrodružných skupin a jednotlivců v buržoazním táboře, jakým byl např. generální tajemník národně socialistické strany dr. Vladimír Krajina. Buržoazie se nakonec nepokusila o násilný odpor, ani když jmenování nové vlády podle požadavků komunistů 25. února 1948 zpečetilo její porážku a úplně ji zbavilo podílu na moci.

Zostřená a někdy i ne zcela přehledná situace v době vládní krize, některé nepřátelské pokusy o diverzi a sabotáže (například přípravy národně socialistické branné komise na Vinohradech k vyřazení pražského rozhlasu) a sousedství s imperialistickým světem na západní hranici ovšem požadovaly, aby revoluční síly věnovaly zvýšenou pozornost především vnitřní, ale i vnější bezpečnosti státu.

Zajištění vnitřní bezpečnosti bylo úkolem zejména ministerstva vnitra. Bezpečnostní opatření jeho aparátu doplnily Lidové milice, jejichž podstatná část byla ovšem vyzbrojena teprve v posledních chvílích vládní krize. Stranou událostí nestála ani československá armáda, jejíž velení i zdrcující většina příslušníků stála na straně lidu a podporovala pozitivní ře-

šení krize a upevnění lidové demokracie. Vedoucí představitelé armády zdůraznili toto stanovisko při různých příležitostech ještě před otevřeným propuknutím vládní krize i v jejím průběhu. Potvrdily to pak zejména účast delegace armády a projev ministra národní obrany na předporadách Ústředního akčního výboru Národní fronty 23. února a zvláštní rozkaz ministra 24. února 1948. Uvnitř armády probíhaly únorové události v klidu, plně se projevila převaha pokrokových sil ve velitelském sboru a především mezi mužstvem základní služby, kde značně stoupla kázeň a zlepšil se výkon služby. Značná část velitelského sboru byla politickým vývojem zmatena, řídila se však pokyny a rozkazy armádního velení. Otevřeně nepřátelské živly zůstaly v menšině a zřejmě byly náhlou krizí a jejím řešením překvapeny a zaskočený. Neodvážily se otevřeně vystoupit proti lidu, ačkoli jejich část, která přetrvávala i první poúnorovou očistu armády, se podílela později poměrně aktivně na různých protistátní činnosti. V průběhu únorových událostí nedošlo však na půdě armády k žádnému významnějšímu pokusu o násilné vystoupení proti lidu a vládě ani o jeho přípravu. Naproti tomu uvnitř armády byla přijata některá opatření pro případ kontrarevolučního vystoupení reakce. Vedle opatření armádního velení to byla činnost komunistů-vojáků a mnohých pokrokových velitelů, kteří byli v soustavném styku se stranickými orgány všech stupňů, informovali je o situaci v kasárnách, pomáhali jim při organizaci a zajištění bezpečnostních opatření, při organizaci a vyzbrojování Lidových milic (na Slovensku též jednotek slovenských partyzánů), nebo zajišťovali pohotovost některých vojenských jednotek a posádek (například v Praze, Žatci, Milovicích, Olomouci, Liptovském Mikuláši, Šazíci ap.).

Armáda se významně podílela na zajištění vnější bezpečnosti státu. Její velení pečlivě sledovalo situaci v západním Německu, zvláště některé znepokojivé změny, k nimž tam docházelo do konce roku 1947 — budování zárodků nových ozbrojených německých sil, určité posilování amerických jednotek, jejich neustálá poplachová cvičení a posléze trvalá bojová pohotovost a soustředění všech bojeschopných částí v prostoru Schweinfurtu, Bayreuth, Regensburg proti nejschůdnější části českých pohraničních hor. Únorové události v Československu se nepokusili Američané vojensky nijak ovlivnit. Československá armáda však byla připravena na všechny eventuality. Na únor 1948 byla naplánována v západních a jižních Čechách řada bojových cvičení, jejich část probíhala

právě ve dnech vládní krize v prostoru některých důležitých přechodů do Českého lesa a Šumavy. V době krize hlavní štáb zaktivizoval plán zajištění pohraničního území a určené jednotky zabezpečily jižní a západní hranici Čech.

Mocenské prostředky, které měl československý lid v únoru 1948 k dispozici, a všechna opatření státních a stranických orgánů v dané situaci stačila ke zmaření spiknutí reakce, k zajištění vnitřní a vnější bezpečnosti státu. Československé ozbrojené síly, včetně československé armády, i při ne zcela uspokojivém stavu, byly na výši a byly oporou lidu proti vnitřní i zahraniční reakci. To také kon-

statoval Klement Gottwald při hodnocení Února na zasedání ÚV KSČ v listopadu 1948. Únorové vítězství pracujícího lidu a upevnění lidové demokracie jako diktatury proletariátu vytvořily i nové podmínky pro další výstavbu československých ozbrojených sil a pro budování obranného systému státu, současně na ně kladly i nové, daleko větší nároky. V souladu s těmito nároky řídila Komunistická strana Československa svou brannou a bezpečnostní politiku v období budování socialismu i vyspělé socialistické společnosti a přes všechny obtíže a omyly zajišťovala výstavbu moderních ozbrojených sil a vybudování účinného systému obrany státu.